

Fig. 1. Abild. Ydre, set fra syd.

E. M. 1954

ABILD KIRKE

TØNDER-HØJER-LØ HERREDER

Kirken, der 1514 omtales som viet *S. Nicolaus*¹ (sml. altertavle p. 1544), betalte 5 skilling engelsk i cathedraticum og på reformationstiden 2 ½ sk. eng. i procuratio (sml. p. 1025). Ved reformationen kom kirken under landsherren, fra 1544 hertug Hans og efter dennes død 1580 de gottorpske hertuger til 1713—21, da den blev kongelig. Menighedens valgret var endnu i 1700- og 1800'rne bevaret, 1786 således, at amtmænd og provst præsenterede, menigheden valgte og kongen konfirmerede. Kirken er nu selvejende². 1576—78 blev hertug Hans' patronatsret anerkendt, og sognet kom fra Ribe til Slesvig stift for først ved genforeningen at vende tilbage til sit gamle stift³.

Kirken ligger på en svag hævnings vestligt i byen og i sognets sydvestre del. Kirkegården, der mellem 1784 og 1799 udvidedes med den såkaldte »Munck-acker« på »Wenmoesfeld«, fik 1836⁴ og 1935⁵ nye udvidelser på pastoratsjord. Om den yngste udvidelse, mod nord, er der en hæk, til de andre sider kløvstensdiger, som bl.a. er omsat 1858⁴ og 1870⁶. I syd findes køreport og låge, i sydøst, hvor kirkegårdens gamle sydgrænse ses, og i nordvest kun låge, alle med jerngitterfløje mellem granitpiller fra o. 1861⁶. Indgangen (formentlig porten) havde 1858 forfaldne murstenspiller med trælåger⁴.

Kirken består af romansk kor og skib (det sidste fornyet 1709), senromsk-unggotisk korforlængelse, gotisk tårn og et våbenhus på korets sydside (nu sakristi), ombygget 1709. Orienteringen har lille afvigelse til syd.

Byggearbejderne 1709 var meget omfattende. Skibet blev nybygget fra grunden, men i den gamle udstrækning, og det lange korparti blev stærkt skalmuret både ude og inde, således at man ikke kan spore noget skel mellem det romanske kor, der tidligst kan være opført henimod 1200, og dets forlængelse. At der virkelig må være tale om en forlængelse, fremgår dels af den langstrakte, uregelmæssige form, dels af den placering, som korets eneste bevarede sydvindue har. Oprindeligt byggemateriale, *munkesten* (ca. 27—28 × 12—13 × 9—10 cm), ses kun i den øvre, vestligste ende af korets sydmur og i skibets sydøsthjørne. Materialet i det nedrevne skib berettes 1707 at være »lutter små kamp og brudsten«⁷. Hvis oplysningen om brudsten (det vil formentlig sige granitkvadre eller tuf) er rigtig, har kirken i henseende til de forskellige materials forekomst skilt sig ud fra de fleste andre kirker med tegl og brudsten, idet sidstnævnte materiale almindeligvis er benyttet til korpartiet. — Fra våbenhusloftet ses det nævnte vindue, som er rundbuet med halvtstens stik og prydskitte af krumme løbere; det blændede vindue, der er 65 cm bredt, har været over 100 cm højt. Over vinduet er der en (senere?) gesims, tre udkragede skifter, af hvilke det nederste er et savskifte (sml. korforlængelsen), og to skifter derunder er der et med muren bindigt savskifte (sml. Døstrup skib p. 1505). Om en eventuel præstedør i korets sydside, se våbenhus.

Tilføjelser og ændringer. *Korforlængelsen*, der antagelig er fra midten af 1200'rne, er af *munkesten*, indvendig i taggavlen blandet med rå kamp. Østgavlen har to høje, slanke vinduer (ca. 180 × 65 cm udvendig); det nordre vindues udvendige stik har tendens til spidsbue, men ellers er stikkene rundbuede. Sydmuren har en tre skifter høj gesims svarende til den på det romanske kor, men det vides ikke, om der også her er et savskifte under gesimsen. Taggavlen er glat og med en forhøjelse fra 1709.

På et eller andet tidspunkt i middelalderen blev det forlængede kors store, østre del udskilt som alterplads ved opførelsen af en 60 cm tyk mur med en bred, spids, *korbuelignende arkade*. I forbindelse hermed er det muligt, at der i den østre del indbyggedes en *fhvælving* (?), thi en sådan kan forklare pille-resterne i hjørnerne ved arkademuren.

Det lille *tårn* med gavle i øst-vest er af *munkesten* i *munkeskifte*, med *ridsefuge*. Ved dets opførelse blev skibets vestre taggavl afbrudt. Det usædvanligt formede tårnrum er langstrakt i syd-nord, en virkning som øges stærkt af dybe, spidsbuede blændinger; til skibet er der en rundbuet arkade og i vestmuren en tilsvarende blænding. Loftet er af træ. Da rummet 1886⁸ indrettedes til våbenhus, blev der i den søndre blænding, hvor der hidtil havde været et vin-

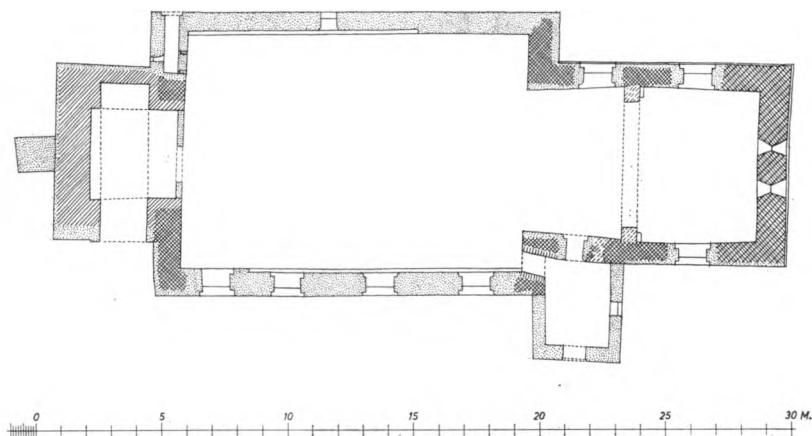

Fig. 2. Abild. Plan. 1:300. Målt af El. M. 1954.

due, indsat en dør, som 1937⁵ fik samme bredde som blændingen. Fra skibets loft er der adgang til mellemstokværket gennem en fladbuet, falset dør, der sidder i den midterste af tre slanke, fladbuede spareblændinger. Syd- og nordmuren har hver en lignende blænding, og i vestmuren er der påbegyndt to, som aldrig blev fuldendt; i den nordre er der en retkantet glug med lige gennemløbende karme, hvis ydre afdækning er ændret ved skalmuring. Over blændingernes stik findes der radiært stillede bomhuller. Tredie stokværk er lavt og mørkt, fjerde har to fladbuede, falsede glamhuller i nord, øst og syd. Den østre taggavl med tre spidsbuede blændinger over to savskifter er oprindelig, den vestre med gesims i fodlinien og flere savskifter er fra 1749 og har jernankre med dette årstal. En støttepille mod vestmuren og den udvendige påføring forneden på syd- og nordmuren synes derimod at stamme fra 1709, da tårnet ifølge regnskaberne understøttedes med ny mur⁷.

Våbenhuset, siden 1886 sakristi⁸, er i sin nuværende form fra 1709⁷, da det, (kaldet karnhuset), blev muret op af nyt. Fra det ældre stammer et lavere tagspor på kormuren. Våbenhusets usædvanlige plads skyldes måske, at koret har haft en præstedør i syd; den nuværende dør til koret er fladrundbuet.

Ombygningen 1709. Allerede 1652—53 var kirken meget forfalden, og delvis for penge, som betaltes af nabokirkerne, gennemførtes en istandsættelse af bjælker, spær og tag⁹. Denne kan kun have været nødtørftig, thi få år senere, 1667, betegnes kirken som bygfældig¹⁰, og 1707 var katastrofen overhængende. En beskrivelse »der Nachwelt zur Nachricht« fra dette år oplyser⁷, at skibet hælder mod nord, hvor det læner sig mod nogle tilmurede *†*piller, at de brækkede bjælker hænger i rustne jernbolte og derfor er understøttet i begge sider af kirken, at spær og lægter er for svage til at bære tagstenene, som rider løse på murene, og — tilføjes det — hvis alt faldt ned i en storm, vilde det hele

blive ødelagt og tillige anrette stor skade på resten af kirken. Amtet og amtets kirker gav tilskud til arbejdet¹¹, som påbegyndtes 1707 og fuldførtes 1709. Det omfattede foruden de allerede nævnte ting skibets næsten fuldstændige ombygning (sml. indskrifttavle) og formentlig tillige fjernelsen af triumfmuren. Skibets mure er opført af tegl, med karnisgesims, og der kan kun enkelte steder være bevaret en middelalderlig murkerne. Skibet fik tre fladrundbuede vinduer i syd og eet østligt i nord, men dette sidste blev 1886, da den søndre hovedindgang lukkedes, anbragt på dennes plads⁸. Endvidere fik nordsiden et lille, højt anbragt vindue til pulpituret og en i nordøst indbygget opgang til samme, hvorfra der atter var adgang til skibets loft og tårnet. — I syddørens tilmuring (tidligere over døren) sidder en *stentavle* med kronede initialer for Carl Frederik, den umyndige hertug af Holsten-Gottorp, samt i relief(versaler og store skønskriftsbogstaver): »Ao 1709 Ist dies mittlere Theil der Kirchen von Grund auff neu erbauet worden«.

Tagværker. Tårnets er middelalderligt og af eg, de øvrige er fra 1709, af fyr, og med stejlere rejsning end de forsvundne. Den tegltækte (blå sten) kirke er helt hvidkalket, men endnu 1921 stod den — som formentlig i 1709 — i blank mur med hvidtede indfatninger og gesimser, når lige undtages det stærkt Hikkede kor, som var pudset. Alle lofter er af træ og gulvene af mursten; korets gulv ligger to trin over skibets. Jernvinduesrammer fra forrige århundrede.

Solskive af eg, med relieftal, måske fra 1709; på skibets sydside.

Vindfløje. På begge tårnets gavle er der vejrhane, ifølge Danske Atlas¹² opsat 1749 (sml. vestgavlens jernankre).

INVENTAR

Det murede *alterbord* dækkes helt af moderne panel.

Altertavlen, (fig. 4—9) fra o. 1500, er en sengotisk skabstavle med to bevægelige fløje; med storfigurerne i midtskabet, 156 × 156 cm, »Nådestolen« flankeret af Maria med barnet og kirkens værnehelgen, S. Nicolaus, og med de 12 apostle i fløjene tilhører tavlen en i senmiddelalderen — og især i Syd- og Sønderjylland — meget populær type (sml. Løgum klosterkirkes fra Jerne hentede tavle, p. 1100). Mariafiguren er, både hvad forlæg og skæring angår, nær beslægtet med Madonnafigurerne i Henne (Ribe amt), og til denne kirkes højaltertavle viser også den imponante Gudfader-skikkelse hen; bispen derimod har sin nærmeste frænde i Smidstrup-tavlen (Vejle amt). Gennem disse paralleller knyttes Abildtavlen til den såkaldte »Imperialissima-mesters« kreds. Afvigende fra dennes Madonna'er er Abildtavlens, ved at det bølgende hår her til dels skjules af kappen, og denne mangler det vanlige spænde; bortset fra Johannes (fig. 4), der utvivlsomt er skåret efter samme forlæg som Henne-

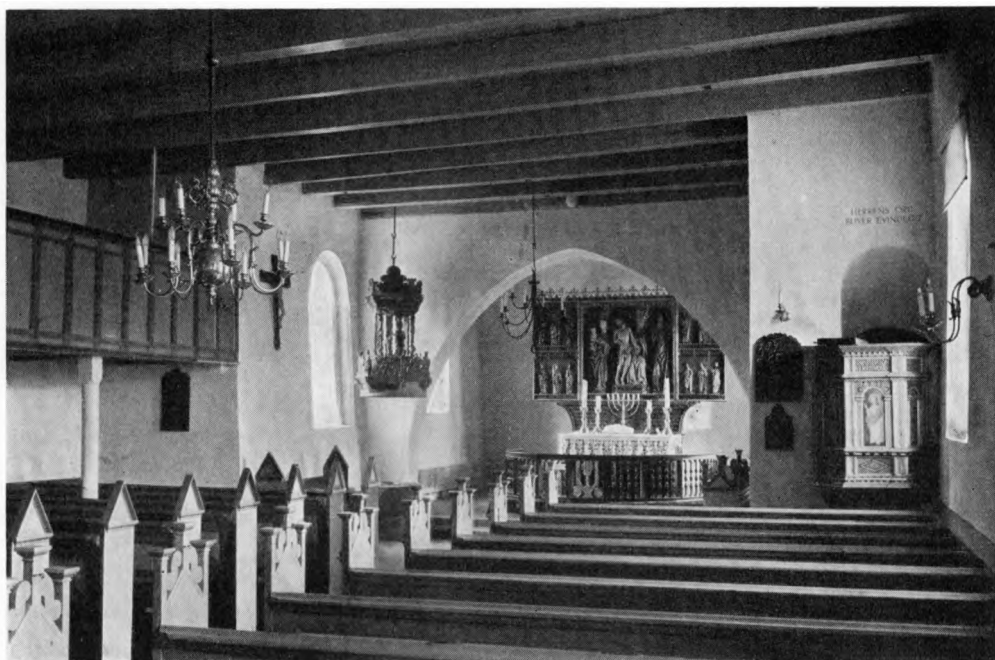

Fig. 3. Abild. Indre, set mod øst.

E. M. 1954

tavlens Johannes, har apostlene ikke ikonografiske paralleller i kredsens tavler. Predellaen er glat, med buede sider. Midtskabets bagklædning består af seks lodrette planker, rammeværket har fortil almindelig sengotisk, dybt hule profil (skråkånt forneden), sideskabenes ramme er skråt affaset bagtil; der er et stort borehul i alle lodrette rammestykker. Tavlen står nu med en udbedret og opfrisket staffering fra 1769, et årstal der ses malet på midtskabets nederste smalfelt: rød baggrund, korsblomster, forgyldt stavværk, brogede dragter. Både Gudfader og Kristus har gråt skæg, og Gudfaders dragt er en grå, blåforet kappe over rød kjortel. Maria, barnet og S. Nicolaus har forgyldt hår; mønstrene i hans og Marias dragt er stærkt udbedrede. Under alle figurer står navnene med gyldne versaler på sort. I predellaens midtfyldning er der et fra 1769 stammende nadvermaleri, flankeret af nadverordene med gylden fraktur. Ved istandsættelsen 1940 fornyedes et par blomster af korsblomstfrisen på tavlen overside, hvorimod det manglende stavværk og de her affaldne lister ikke suppleredes, men der sattes konsoller under de lodrette stave mellem kølbuerne (ingen søjler var bevarede); desuden fik Marias og Gudfaders kroner nye kroneblade (efter bevarede rester). Tilsat af nyt blev S. Peders højre hånd, Paulus' sværdklinge, Andreas' kors og nogle fingre, Filips kors, Matthias' højre hånd med økse og Matthæus' sværdklinge samt endelig hovedet af bispens krumstav. Apostlene stod i mere eller mindre tilfældig orden (jfr. præsteindb. 1808

Fig. 4—5. Abild. Apostelfigurer fra altertavlen (p. 1544 f.).

E. M. 1954

og foto i NM. før restaureringen), men er nu omflyttet, så de passer til de malede navne. Disse er imidlertid også opmalet 1769 efter skøn (ældre bogstaver, også versaler, f.eks. et S foran Jacob, skimtes under de nuværende). Den oprindelige orden synes at have været messekanonens, i øverste række tværs over: Peder, Paulus, Andreas. Jacob major, Johannes, Thomas. I nederste række: Jacob minor, Filip, Bartholomæus. Matthæus, Simon og Judas. Af A. Matthæi sammenstillet med Rabsted- (Slogs hrd.) og Hald-tavlen (Randers amt), af V. Thorlacius-Ussing henført til Imperialissima-mesteren¹³.

Altersølv. Kalk 1680, 19,4 cm høj, med sekstunget fod af almindelig barokform og aftrappet fodplade; en af tungerne bærer et pånittet krucifiks. Seks rudebosses med graverede versaler: »Iehova«. På bægeret graverede versaler: »Zu Gottes Ehre und Ihrem heylsamen Brauch hatt die christliche Gemeine zu Abel diesen Kelch verfertigen lassen. do(!) H. Doct. Stephanus Kenkel præpositus und H. Christianus Frisius h[u]jus l[oc]i pastor war Ao 1680«. På fodranden Tønders bymærke og CR i firkant for Chr. Reimer (Bøje 2829). Samtidig disk med cirkelkors. *Oblatæske* 1925, af tin. 1514 havde kirken to *†kalke* med *†diske* (en forgyldt), to små *†sølvskeer* samt en forgyldt *†monstrans* af kobber. *Alterkander.* 1) 1880, af plet (Ernst, Berlin)⁶, 2) 1925, af tin. *Sygesæt* 1928; det tidligere var af tin¹⁴.

Alterstager. 1) (Fig. 13) o. 1650—75, 40,5 cm høje, 2) (fig. 12) skænket 1688, 39 cm høje. På lyseskålen graverede versaler: »Anna Lavstis vdi Trawsted, salig Lavst Nielsens, formere kircke veriers effterlevverske, hafver gifven

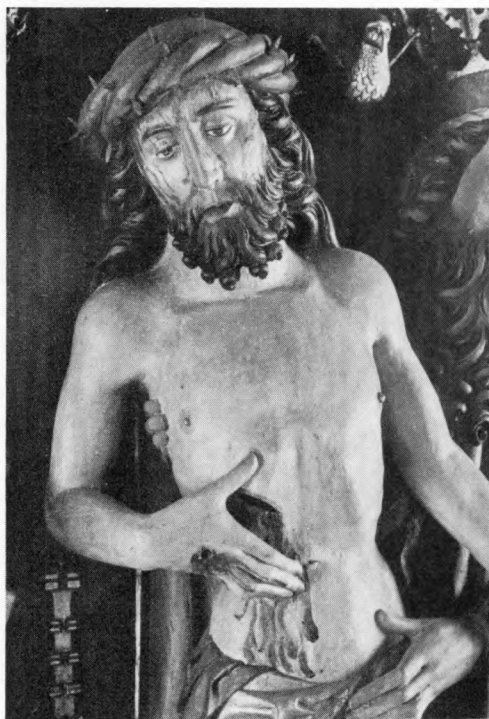

Fig. 6—9. Abild. Detaljer fra altertavlen (p. 1544 f.).

E. M. 1954

disse tvende messing kerter til alters oc kirckens zierd om ivel anno 1688«. †*Alterstager* af træ nævnes i inventariet 1781¹⁴.

Processionskrucifiks (fig. 10) fra slutningen af 1400'rne, ganske svarende til og fra samme værksted som krucifikserne i Brede (p. 1492 f.) m.fl.; figuren 57 cm høj. Ved restaureringen 1946 fornyedes venstre hånd og højre delvis (fingerstillingerne forkerte). Samtidigt korstræ. Nystaffering, delvis svarende til en tilfældig ældre. Før istandsættelsen tjente det som alterkrucifiks, nu på vestlige korfags nordvæg.

Alterskranke 1924 (arkitekt A. Hansen, Ribe); den tidligere var fra 1886⁸.

Døbefont, romansk, af granit. Den ret lave kumme, 80,5 cm i tv., svarer, med sin spiralfrise over krydsende rundbuer, til kummen i Klanxbüll (Kr. Südtondern) og, hvad rundbuefrisen angår, til Brøns (p. 1232); konisk, firkantet fod med skrånende sider og kraftige M-formede rundstave på hjørnerne, hvorimellem på de to sider: hjerteformet blomst med symmetrisk anbragte blade og dobbeltbue endende i krydsende blade; den tredje side er tom, den fjerde skjult. I vestlige korfags nordøsthjørne. *Dåbsfad* 1925, af kobber. *Dåbskande* 1948, af sølv. 1781 var fadet af tin¹⁴.

Fontehimmel, sekssidet, med reliefskåret årstal 1692¹⁵, rimeligvis udført i det Peter Petersenske værksted i Tønder¹⁶, men i opbygning og komposition betydelig stivere end de elegante, 11—12 år yngre himle i Løgumkloster-Fahretoft (sml. p. 1118). I stedet for disses bløde akantusbøjler, er det her flade, englehovedbærende brædder, der danner lanternen og bærer baldakinen, og Abild-himlens akantusblade er ikke så takkede og viltre som de andres. Englehovederne på de to gesimsers hjørner og småbørnene med lidelsesredskaber samt dåbsgruppen i lanternen (fig. 11) har derimod nøje tilsvarende korrespondenter blandt andre arbejder fra værkstedet; blot er de små kroppe knap så detaljerede her. Årstallet står i et af baldakinens frisefelter. 1946 fremkaldtes de oprindelige farver, hvor gulbrunt er fremtrædende på alle vandrette led og på topstykkerne; akantusbladene er grønne på himlen, blågrønne på baldakinen, i øvrigt findes lidt rødt, blå og gult. Indskrift med gylden fraktur: »Hvo som troer« etc. Marc. 16,16. Ifølge indberetn. o. 1910 var den »Givet 1694 af S. Boeldatter (og Mathis W.)« (sml. gravsten nr. 2).

Fra en korbuekrucifiksgruppe, hvis hovedfigur er borte, hidrører en **Maria*- og en **Johannesfigur* fra første halvdel af 1400'rne, 103—101 cm høje, Maria med hovedklæde og bog i venstre hånd (højre mangler); Johannes mangler begge arme. Figurene er også modellerede på ryggen. Rensede. I Tønder museum nr. 102—03. I Tønder museum opbevares også to sene, udsavede og malede **figurer* af Maria og Johannes, 72,5 cm høje (nr. 109—10).

†*Korbuekrucifiks*, omtalt af Haupt¹⁷ som romansk og liggende på kirkeloftet; det omtales i præsteindb. 1808, der nævner, at hovedet var løst.

Fig. 10. Abild. Processionskrucifiks (p. 1548).

E. M. 1954

Fig. 11. Abild. Fontehimmel, detalje (p. 1548).

E. M. 1954

Prædikestol 1585, meget omdannet, med en for adskilligt kirkeinventar almindelig skæbne: opstillet, nedbrudt og kasseret, på museum, atter genopstillet i stærkt reduceret stand. Stolen har nu fire gamle fag (yderligere to storfelter samt halvandet glat fag (opgangsfag?) i Tønder museum) og eet nyt, med arkader, hvis kannelerede pilastre bærer profilkapitæler; buen består blot af et cirkelslag med nedhængende tunger, flankeret af »perspektivhuller« og over buen er indlagt: 1585 — HN [sognepræst Hans Nissen] AT — PP [Andr. Thomsen, præpositus] PH (formodentlig kirkeværge), mens det fjerde, fornyede bueslag har indlagt: 1931. Også i postamentfeltet er der intarsia (rhomben), mens frisefelternes reliefbogstaver på latin siger: »Vær ikke bekymrede for, hvad I skal tale« etc. Matth. 10,19—20. Den let svungne underbaldakin er fra 1931; den oprindelige har snarest været en omvendt, flersidet pyramide som på den beslægtede stol i Braderup 1575 (Kr. Sødtondern). Opgang fra sakristiet. Rester af en firsidet *lydhimmel fra begyndelsen af 1600'rne (nifeltet loft, syv portalformede topstykker, drejede spir) i Tønder museum.

Stolen står nu med en staffering udført på grundlag af ældre farvelag, sikkert fra 1769 (jfr. lydhimmelen ndf.), mens intarsiaen står fremme; i storfelterne malerier af Moses, Døberen og Salvator samt en skikkelse med bog og kors; her havde oprindelig været malerier af Justitia, Fides og Pax (med be-

tegnelser under malerierne), mens oprindelige spor i fjerde felt var forsvundet. Det nye fags indskrift meddeler stolens historie: opsat 1585, ført til Kiel 1886¹⁸, efter genforeningen til Tønder museum, genopstillet i kirken 1931, restaureret 1946, da dette fag tilføjedes. På himmelens frise står på latin: Herrens ord bliver i evighed, renov. 1769.

Den *†prædikestol*¹⁹, fra 1886, der var opstillet i kirken i den nuværendes forvisningstid, var i nygotisk stil med tilsvarende himmel.

De nyere *stolestader*, fra 1931, er i renæssancestil, med trekanttopstykke m.m. De afløste et sæt med svungne gavle¹⁹, der var samtidige med den nygotiske prædikestol. 1706 overlod amtmanden den fattige kirke nogle egebrædder fra sundhedskilden i Rørkær (sml. p. 1553), bl.a. til stole²⁰.

Fra *†præstestol*, 1618, (ifølge Rickers af samme beskaffenhed som prædikestolshimmelen) er bevaret en *dørfløj*, der nu er indsat i sakristiets døråbning. Den har renæssanceprofiler, fyldinger og øverst gitterværk midtdelt af profilstykke. Bukkehornsbeslag og klinkelås. Gråmalet. I midtfyldingen fraktur-skrift: 1. Tim. 4,16. Et udskåret englehoved, der muligvis har tilhørt stolen, er nu anbragt over sakristidøren.

Pulpitur fra kirkens ombygning 1709 (jfr. rgsk. 1711, hvor det hedder, at det nybyggede ambonium har kostet 137 rdl.), ombygget og forlænget 1886⁸, således at det nu strækker sig langs hele skibets nordvæg til *orgelpulpituret* i vest fra 1886⁸. Det har rektangelfyldinger flankeret af smalfyldinger samt postament- og gesimsfrise og hviler på træsøjler. Syv gamle fag sidder bag orglet på vestvæggen. Blåmalet med mørkere marmorerede gesimsliste, røde randlister.

Orgel leveret 1873⁶ af Marcussen og søn, Åbenrå, med et manual, otte stemmer og pedal. Staffering som stoleværk. Gitterværket ved orglet er fra 1896⁶.

Klingpung, sikkert den, der anskaffedes 1889⁶; pungen fra 1908. Ude af brug.

Salmenummertavler. 1) 1724, med profilramme og svejft topstykke; på tre skydeplader hvid fraktur: »Tønder undersatter — Lügum closter undersatter og Abild Meenighed«. Årstallet malet. 2—3) Som 1 og efterlignende 1, uden indskrift; den ene til kridtskrevne numre.

Lutherbillede, gipskopi efter Lucas Cranach. Over sakristidøren.

Lysekroner. 1) Nyere, af smedejern, i koret. 2) Af messing 1923, i skibet; desuden tre lysearme 1923 og lille, snoet jernstage fastmuret i sakristivinduet sålbænk.

Fire *†ligbårer* nævnes i inventariet 1781¹⁴. 1877 købtes en *†ligvogn* for 730 mrk.²¹.

Klokken er en genforeningsklokke, støbt i de Smithske Jernstøberier 1920 med udsmykning efter tegning af arkitekt Aage Bugge og med vers af Kristine Formann²². Den tidligere *†klokke* var støbt 1574 af Michel Dibler og afleveredes til krigsbrug 1917. Dens indskrift lød: »Anno 1574 hebben Maties Nissen und

Pawl Peteresn(!) karck schwaren tho Abeld desse klokken bei Michel Dibler tho Flensborch geten laten«; herover var der en bort af symmetriske, palmetagtigt opdelte ranker²³.

Angående en midlertidig klokke, se under Ballum p. 1414.

GRAVMINDER

Grausten. 1) O. 1689. »S. Marice Tyg-sens i Abil døde anno 1689 i hindis alder 3 aar«. Lille, rød kalksten, nu 43 × 24 cm; tværskrift med reliefversaler og herunder naivt dødningehoved over krydslagte ben i cirkelramme med: »[ho]die mihi cra[s]tibi« (»i dag mig, i morgen dig«). I tårnummets nordvæg.

2) O. 1694. »S. Boeld Mathes W i Abild døde anno 1694 den 20. Iuny vdi hindes alder 59 aar«. Som nr. 1, 49 × 49 cm (gravflise), men med perlestav mellem linerne; bølgeranke og timeglas forneden. Under nr. 1 (sml. fontehimmel).

3) O. 1846²⁴. »Anders Iensen, fød i Kongensbjerg d. 1. März 1788, døde samstedts d. 3. Aug. 1846. Matth. 25. Cap. 21. v.«. Sandsten, 81 × 56 cm, med fordybet skriveskrift. På gravstedet, syd for skibet, desuden to yngre sten (1876 og 1920) med tysk indskrift.

**Gravsten.* O. 1684. Chresten Lavsen Wind, degn i Abeld²⁵, d. 2. marts 1669, 57 år, og hustru Maren Krestens, d. 10. ? 1684, 78 år, samt sekundær indskrift over Anna Maria Hølgersen, f. Petersen, f. 31. maj 1775, d. 7. april 1840 (el. 46). Grå kalksten, 168,5 × 87 cm; randskrift med reliefversaler, den yngre indskrift med fraktur. Hjørnecirkler med kranie, slange, timeglas, knogler, desuden afdødes forsænkede monogrammer. Som trappesten til gården syd for skolen.

†*Gravsten.* »Midt paa Kirkegulvet« lå ifølge Danske Atlas (VII, 292) en sten over herredsfoged Peter Petersen i Abel, d. 2. juni 1561.

Smedejernskors. 1) Enkelt, med cirkel på lodret stander, der flankeres af fladjernsvolutter, mens tre spydformede korsarme udgår fra cirklen. Sekundær indskrift på papir bag glas over Martin Post, d. 1908. Sydligt på kirkegården.

2) Noget rigere end nr. 1, med treblade på korsarmene og dobbeltstander, der forneden går over i en enkelt, rund stang flankeret af volutter og blade. Sekundær, malet indskrift på cirkelskiven over Ienni Christine Christensen, d. 1907. Ved siden af nr. 1.

E. M. 1954

Fig. 12—13. Abild.

12. Alterstage, skænket 1688 (p. 1546).

13. Alterstage 1650—75 (p. 1546).

KILDER OG HENVISNINGER

LA. Åbenrå. *Abild præstearkiv*: Af pakken: Bd 4. 1888—1921. Sager til aktfortegnelsen I—VIII, lægget: VII. 1893—1917. Kirchliche Bausachen. — Ca 1. 1834—1899/1900. Kirkeregnskabsbog. — Ca 2—3. 1899—1923. Regnskabsbøger for Abild kirkekasse. — Cc 1. 1783—1896. Kirkeinventarier. — *Tønder provstearkiv*: 1648—1865. Kirkeregnskabsbog. — Af pakken: sager vedr. Abild sogn I, lægget: 1784—1913. Bausachen, Kirchhof, Baufonds. — *Tønder kirkevisitatorium*: uden år. Visitatorialsager fra Abild og Brede sogne. — Aflev. fra Kiel: C VI 2, nr. 607. 1667—1859. Betr. die Kirche zu Abild. — Se i øvrigt arkivalier for Tønder provsti i almindelighed p. 932. — Præsteindberetning ved H. Carstensen 8. nov. 1808 (NM). — Optegnelser af sognepræst Claus Rickers 1917 og Hans Andersen, Kongsbjerg (ved embedet). — Synsforretning 1921 (NM). — Forhandlingsprotokol for menighedsrådet 1923 ff. (ved embedet). — Kirkeklokkecirculære af 1918, besvaret 1922 (NM). — Museumsindberetninger af S. A. Claudi-Hansen o. 1910, Niels Termansen 1926 (forundersøgelse af processionskrucifiks, altertavle og prædikestol) og P. Kr. Andersen 1930 (forundersøgelse af inventar), 1940 (istandsættelse af altertavle), 1943 (ny forundersøgelse) og 1946 (istandsættelse af inventar). — Undersøgelse og beskrivelse ved Elna Møller, Erik Moltke og Vibeke Michelsen 1954.

Gnideaftryk af klokken 1574 (NM).

Haupt II, 558 f. — Lars R. Bille, i *Den nordslesvigske Kirke* (red. H. Hejselbjerg Paulsen) II, 1948, p. 61—67.

¹ SJyAarb. 1941, p. 2. — Der foreligger intet i kilderne om, at kirken (således Trap p. 362) skal have tilhørt Løgumkloster (jfr. p. 1051). ² Allerede omkring 1840 synes kirken at være blevet betragtet som selvejende (sml. Jensen: Statistik p. 382). ³ SJyAarb. 1941, p. 54. ⁴ Tønder provstearkiv: 1784—1913. Bausachen etc. ⁵ Forhandlingsprotokol f. menighedsrådet. ⁶ Abild præstearkiv: 1834—1899/1900. Kirkeregnskabsbog. ⁷ Tønder provstearkiv: 1648—1865. Kirkeregnskabsbog. ⁸ Abild præstearkiv: af pk.: Bd 4. 1888—1921 etc., 1893—1917. Kirchliche Bausachen. ⁹ LA. Åbenrå. Skast præstearkiv: Ca 1. 1638—1861. Kirkeregnskaber for Skast. — LA. Åbenrå. Ribe bispearkiv: arkidiakonats kirkeregnskaber f. Lø, Møgeltønder m.fl. hrdr. 1554—1700. ¹⁰ Tønder kirkevisitatorium: aflev. fra Kiel etc. 1667—1859. ¹¹ SJyAarb. 1941 p. 18 f. ¹² VII, 292. ¹³ Matthaei: Schnitzaltäre p. 101, 118, 122 og 143 og Holzplastik p. 111. — V. Thorlacius-Ussing, i *Danmarks Billedhuggerkunst*. 1950, p. 111. ¹⁴ Tønder kirkevisitatorium: u. år. Visitatorialsager fra Abild og Brede sogne. Inventarium 1781. ¹⁵ Jfr. rgsk. for 1691 (note 7). ¹⁶ Om dette værksted, se p. 1017 note 33. ¹⁷ Ifølge rgsk. for 1903 (note 4) fik kirken ordre til at oversende figuren til Thaulow-museet, men den synes aldrig at være kommet dertil og må derfor betragtes som tabt. ¹⁸ I virkeligheden kom stolen først til Thaulow-museet 1903 (note 4). ¹⁹ Ses på ældre fot. i NM. ²⁰ SJyAarb. 1941, p. 18 f. ²¹ Tønder kirkevisitatorium: u. år. Visitatorialsager fra Abild og Brede sogne. ²² De sønderjydske Kirkeklokker, 1925, p. 11 og 29. ²³ Gnideaftryk af indskriften i NM, gipsaftryk i Tønder museum (nr. 142, kun en del af indskriften) samt af en skægget maske fra en hank (nr. 143). ²⁴ Dette er den eneste sten på kirkegården ældre end 1850, idet alle ældre sten (ifølge mundtlig meddelelse) solgtes »for en snes år siden«. ²⁵ Jfr. SJy. Maanedsskrift, 29. årg. 1953, p. 128.